

Nadja Fransson, Fil.Mag och Alexander Stagnell, M.A
 arbetar som högskoleadjunkter i retorik vid Södertörns
 högskola.

E-mail: nadja.fransson@sb.se & alexander.stagnell@sb.se

Nadja Fransson & Alexander Stagnell:

Klassikerintro

Fantasy theme: fantasitemaanalys hade sin storhetstid i USA under 70-80-talet och blev därmed en av den moderna retorikens mest populära analysmetoder.¹ Trots detta är det först nu, i och med översättningen av *Fantasier och retoriska visioner: den retoriska analysen av sociala verkligheter* ursprungligen publicerad i *Quarterly Journal of Speech* 58, 1972, som vi får möta metodens grunder på svenska.² Metodens skapare, Ernest G. Bormann (1925-2008), fick sin skolning vid University of South Dakota och Iowa State University innan han så småningom blev professor i Speech Communication vid University of Minnesota. Det var också där, framförallt i de seminarier om små gruppers kommunikation som han ledde, som Bormann utvecklade den teori, *Symbolic convergence theory*, och den metod, fantasitemaanalys, som kommit att bli hans främsta bidrag till den moderna retorikvetenskapen.

Symbolic convergence theory, eller symbolisk konvergensteori, bygger på ett sammanflätande av det arbete som Bormann och hans kollegor gjorde vid Minnesota med den psykologiska forskning som leddes av Robert Bales vid Harvard.³ Detta samarbete är anledningen till att Bormann i inledningen av sin artikel lyfter fram Bales bok *Personality and Interpersonal Behavior*.⁴ Vårt att nämna är att det var fan-

- 1 J. Jasinski, "Fantasy theme analysis", i *Sourcebook on Rhetoric*, (Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 2001), 251-252.
- 2 E. Bormann, "Fantasy and rhetorical vision: The rhetorical criticism of social reality", i *Quarterly Journal of Speech* 58 (1972), 396-407.
- 3 E. Bormann, "Rhetorical vision", i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Sloane (Oxford: Oxford University Press, 2001), 700.
- 4 E. Bormann, "Fantasier och retoriska visioner: den retoriska analysen av sociala verkligheter", nedan s 11ff.

tasitemaanalysen som gav upphov till teorin om symbolisk konvergens och inte vice versa. Symbolisk konvergensteori utvecklades således med ett empiriskt fokus ur fantasitemaanalysen och den togs fram med hjälp av *grundad teori* i syfte att studera delade föreställningar hos medlemmarna i både små och stora grupper. Symbolisk konvergensteori var enligt Bormann själv nyskapande för sin tid, inte enbart på grund av sammanförandet av sociologisk teori och retoriska analyser, utan också för att den enligt honom innebar en tydlig vändning inom den retoriska analysen.⁵ Bormann upplevde att den retoriska analysen under sextio- och sjuttioalets USA framförallt dominerades av rationella förklaringsmodeller, och trots att retorikerna ändå fokuserade på den gemensamma föreställningsförmågan i sina analyser, hamnade fokuset också här på de logiska aspekterna – något som ledde till att myter, berättelser och metaforer kom att anses som falska, påhittade eller onödiga.⁶ Bormanns fantasitemaanalys kom därmed att förtydliga fokuset på gruppen som studieobjekt samtidigt som den lyfte fram de fantasifulla och dramatiserande aspekterna i språket och dess samhörighetsskapande funktion. Detta gjorde också att publiken åter blev en viktig komponent i retoriska analyser, en aspekt som enligt Bormann, på grund av fokus på logik och rationalitet, tidigare fått allt mindre utrymme.⁷

Bormanns grundtanke med analysmetoden och symbolteorin var en idé om att det som tidigare klassats som persuasion egentligen bör ses som ett för gruppen gemensamt fantiserande.⁸ Detta förklarar enligt Bormann hur till synes irrationella handlingar eller åsikter ändå kan få fäste då de motiveras utifrån en i gruppen gemensamt skapad världsbild snarare än utifrån argument och logisk bevisning. Det handlar därmed för retorikern om att i en analys fånga en socialt konstruerad verklighet som tillhandahåller motiv och förklaringsmodeller åt en viss grupp människor.⁹ Detta gjorde också att Borman valde att skilja mellan dramatiserade budskap och delade gruppfantasier. Det förstnämnda, menade Bormann, är hela tiden närvarande i nästan all kommunikation, men det är bara när en person accepterar de dramatiserade aspekterna i ett visst meddelande som sin egen bild av verkligheten som detta drama förvandlas till en fantasi. Denna fantasi delar också personen ofta med andra, vilket gör den till en gruppfantasi.¹⁰

En annan viktig aspekt är att Bormanns begrepp *fantasi* här inte ska förstås i sin vardagliga betydelse, istället lyfter han fram ordets grekiska rot *fantastikós*, vilket betyder att göra något närvarande i medvetandet eller göra det synligt.¹¹ Detta

5 Bormann, "Rhetorical vision", 698.

6 Bormann, "Rhetorical vision", 698.

7 Bormann, "Rhetorical vision", 698-699.

8 Bormann, "Fantasier och retoriska visioner", 15.

9 F. Antoine, M. Althouse, M. Ball, "Fantasy-theme criticism", i *Rhetorical Criticism: Perspectives in Action*, red. Kuypers (Lanham, MD: Lexington Books, 2009), 211.

10 E. Bormann, "Fantasy theme analysis", i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition*, red. Enos, (New York: Garland Publ., 1996), 259.

11 E. Bormann, "The symbolic convergence theory of communication and the creation, raising and sustaining of public consciousness", i *The Jensen Lectures: Contemporary Communication Studies*, red. Sisco (Tampa: University of South Florida Press, 1983), 74.

påverkar också hur vi ska förstå Bormanns centrala begrepp så som exempelvis *fantasitema* och *fantasikedja*.¹² I och med Bormanns användning av en egenutvecklad terminologi där termerna som presenteras i artikeln inte alltid uttryckligen relateras till varandra vill vi här kort presentera de grundläggande begreppen och deras inbördes relation. I det inledande steget finns det i all dramatiserad kommunikation så kallade *fantasiteman* som, när de får fäste hos en grupp, bildar *fantasikedjor*. *Fantasiteman* är små korta berättelser eller fantasier bestående av karaktärer, en händelse och en miljö vars grundläggande betydelse ofta sammanfattas i ett slagord, en fras, ett nyckelord eller ett påstående. Dessa specifika *fantasiteman* kedjar sedan vidare i medlemmarnas kommunikation och uppstår i andra berättelser och i andra kommunikativa situationer där det ursprungliga *fantasitemat* på något sätt allude- ras till. När en grupp har skapat en mängd återkommande *fantasiteman*, exempelvis om en viss politiker som girig eller enfaldig, har det uppstått en *fantasytyp*.¹³ Detta begrepp finns dock inte med i Bormanns första artikel utan har kommit in senare. Utifrån en grups samlade *fantasytyper* skapas sedan en *retorisk vision* som tillhandahåller en sammanhållen förklaring av världen och som styr hur dess medlem- mar kommer att uppfatta och tolka det omgivande samhället.¹⁴

Bormanns teori har dock, framför allt inledningsvis, stött på viss kritik, först och främst från G.P. Mohrmann, som menade att fantasitemaanalysen inte logiskt följer ur teorin om symbolisk konvergens samt att analyserna som utförs med hjälp av metoden har en tendens att bli cirkulära, kritik som Bormann å sin sida också sva- rade på.¹⁵ Trots kritiken har fantasitemaanalys fortsatt att vara en central metod för den retoriska analysen, framförallt mellan 1975 och 1985, varefter den delvis blivit utkonkurrerad av den närliggande narrativanalysen, men också på grund av en generell trend inom retorisk analys att röra sig bort från fasta och fixerade meto- der.¹⁶ Bormanns tankar är dock fortfarande i allra högsta grad aktuella för retorisk teori, inte bara när det kommer till att ge en förklaring till persuasiva processer utan också för vår förståelse av det sätt på vilket en grupp skapar internt sammanhållna förklaringsmodeller i syfte att tillskriva det omgivande samhället mening. Bor- manns framhållande av Ernst Cassirer och möjligheten att införliva Cassirers teori- er i retoriken är i dagsläget relevanta, inte minst med tanke på Mats Rosengrens nyligen utkomna bok *De symboliska formernas praktiker: Ernst Cassirers samtida tänkande*.¹⁷ Efter att ”Fantasi och retoriska visioner” kom har Bormann i en rad artiklar och böcker utvecklat och illustrerat metoden och teorin. Bland dessa kan framför allt ”Fantasy and the rhetorical vision: Ten years later”, i *Quarterly Journal*

12 Med anledning av detta har vi också valt att använda svenska motsvarigheter till Bor- manns begrepp *fantasy*, *fantasy theme*, *fantasy chain*, *rhetorical vision* et cetera då vi önskat bibehålla Bormanns egenutvecklade terminologi.

13 Antoine, Althouse, Ball, ”Fantasy-theme criticism”, 206-207.

14 Jasinski, ”Fantasy theme analysis”, 249-251.

15 G. Hatch, ”Bormann, Ernest G.”, i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition*, red. Enos, (New York: Garland Publ., 1996), 83.

16 Jasinski, ”Fantasy theme analysis”, 252.

17 M. Rosengren, *De symboliska formernas praktiker: Ernst Cassirers samtida tänkande*, (Göte- borg: Konstnärliga fakultetskansliet, Göteborgs universitet, 2010).

of Speech¹⁸ samt hans analys av den amerikanska drömmen i *The force of fantasy: Restoring the American dream*,¹⁹ lyftas fram.

- 18 E. Bormann, "Fantasy and rhetorical vision: Ten years later", i *Quarterly journal of speech* 68 (1982).
- 19 E. Bormann, *The Force of Fantasy: Restoring the American Dream*, (Carbondale: Southern Illinois UP, 1985).

Litteratur

- Antoine, Thomas J. St., Althouse, Matthew T., Ball, Moya A., "Fantasy-theme criticism", i *Rhetorical Criticism: Perspectives in Action*, red. Jim A. Kuypers, 205-230. Lanham, MD: Lexington Books, 2009.
- Bormann, Ernest G., "Fantasier och retoriska visioner: den retoriska analysen av sociala verkligheter", i *Rhetorica Scandinavica* 60 (2012), 11-26.
- , "Fantasy and rhetorical vision: Ten years later", i *Quarterly Journal of Speech* 68 (1982), 288-305.
- "Fantasy and rhetorical vision: The rhetorical criticism of social reality", i *Quarterly Journal of Speech* 58 (1972), 396-407.
- , "Fantasy theme analysis", i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, red. Theresa Enos, 259-260. New York: Garland Publ., 1996.
- ., "Rhetorical vision", i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Thomas O. Sloane, 697-701. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- , *The Force of Fantasy: Restoring the American Dream*, Carbondale: Southern Illinois UP, 1985.
- , "The symbolic convergence theory of communication and the creation, raising and sustaining of public consciousness", i *The Jensen Lectures: Contemporary Communication Studies*, red. John I. Sisco, Tampa: University of South Florida Press, 1983.
- Hatch, Gary Lane, "Bormann, Ernest G.", i *Encyclopedia of Rhetoric and Composition: Communication from Ancient Times to the Information Age*, red. Theresa Enos, 82-83. New York: Garland Publ., 1996.
- Jasinski, James, "Fantasy theme analysis", i *Sourcebook on Rhetoric*, 246-252. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, 2001.
- Rosengren, Mats, *De symboliska formernas praktiker: Ernst Cassirers samtida tänkande*, Göteborg: Konstnärliga fakultetskansliet, Göteborgs universitet, 2010.

Originaltext: "Fantasy and rhetorical vision: The rhetorical criticism of social reality", i Quarterly Journal of Speech 58 (1972)

Översättning: Alexander Stagnell och Nadja Fransson

Ernest G. Bormann:

Fantasier och retoriska visioner

Den retoriska analysen av sociala verkligheter

Färska undersökningar om kommunikation i små grupper har noterat processer som kan koppla samman förståelsen av viktiga aspekter av kommunikation med retorisk teori. Det har också visat sig möjligt att dra slutsatser och nå insikt kring olika typer av offentliga uttalanden och masskommunikation genom att studera kommunikationen i små grupper, på samma sätt som psykologer och sociologer ofta har fått kunskap om sociala makrostrukturer genom att studera dessa i mindre sammanslutningar.

Under många år har forskningsseminariet om små gruppers kommunikation i Minnesota studerat beslutfattande i gruppdiskussioner.¹ Seminariet hade initialt två centrala utgångspunkter för sitt arbete: innehållsliga analyser av gruppmöten och utökade fallstudier av specifika grupper. Genom att utföra noggranna fallstudier som sträckte sig över flera månader lyckades man skapa en förståelse för gruppprocesser och gruppkommunikation som ofta var mer komplett och mer användbar än många av de kvantitativa data som tidigare genererats med hjälp av olika kategorisystem. Under seminariet studerades också transkriptioner av dessa små gruppers möten i syfte att utveckla en metod för processanalys som både skulle fånga den mångfald som finns i fallstudier samtidigt som det skulle vara möjligt att tillåta viss generalisering. Den metod som utvecklades kom därmed även att följa det tillvägagångssätt som en retoriker använder för att analysera offentliga tal.

De flesta försök att utföra retorisk analys av kommunikationen i små grupper har tidigare visat sig ganska uddlösa, ända tills att Robert Bales 1970 publicerade *Personality and interpersonal behavior*.² De upptäckter som Bales och hans kollegor

1 För ytterligare beskrivningar av studien från Minnesota samt en rapport av forskningens viktigaste slutsatser se: Ernest G. Bormann, *Discussion and Group Methods: Theory and Practice*, (New York, Harper and Row, 1969).

2 Robert F. Bales, *Personality and Interpersonal Behavior*, (New York: Holt Rinehart, 1970).

gjort under sitt arbete med att undersöka små grupper som uppstår naturligt i klassrum var i mångt och mycket samma som de upptäckter vi gjorde i Minnesota. Men Bales gav oss också nyckeln till att lösa gåtan om grupperns kommunikation när han upptäckte *den dynamiska process som finns i grupperns gemensamma fantiserande* [group fantasizing]. Grupperns fantiserande samspejar med de enstaka individernas fantiserande och kan extrapoleras mot det fantiserande som sker mellan talare och publik och det som skapas inom massmedia och populärkultur. Retoriker har länge vetat att retorik och poetik har många likheter trots att de fortfarande är åtskiljda. Många har samtidigt undersökt persuasiva diskurser med hjälp av termer hämtade från dramatiken. Men med sin studie gav nu Bales varje retoriker bevis på hur dramatiserande kommunikation skapar en social verklighet. Dessutom tillhandahöll han ett sätt att analysera dessa budskap för att nå insikt i gruppens kultur, hur de skapar motivation, deras känslotilar och sammanhållning.

Ursprungligen tog Bales och hans kollegor fram tolv kategorier för innehållsanalyser av små grupperns kommunikation. En av de ursprungliga tolv kategorierna, ”frigör spänning”, ändrades senare till ”dramatiserar” [dramatizes].³ Det fortsatta arbetet med kategorin ”dramatiserar” ledde till upptäckten av ”gruppens fantasi-skeenden” [group fantasy events]. Viss, men inte all, kommunikation som räknades till kategorin ”dramatiserad” fick fäste och spreds inom gruppen. När detta skedde blev konversationens tempo högre. Deltagarna blev ivriga, avbröt varandra, de rodnade, skrattade och glömde sin självmedvetenhet. Mötets ton, som ofta var tyst och spänd före dramatiseringen, blev livligare, rent av stormig, där kedjereaktioner med både verbal och icke-verbal kommunikation vittnade om individernas engagemang i dramat.

Vilket innehåll manifesteras då i en grupps fantasikedja [fantasy chain]? Vad säger gruppens medlemmar? Innehållet består av karaktärer, verkliga eller fiktiva, vilka iscensätter dramatiska situationer som utspelar sig på platser som i både tid och rum ligger bortom det här-och-nu som gruppen för tillfället befinner sig i. (”Här-och-nu” är ett begrepp lånat från sensitivitetsteori. Termen refererar till någonting som händer gruppen i ögonblicket, men som ändå är en återberättelse av någonting som gruppen upplevt *förut* eller en dröm om vad gruppen skulle kunna göra i *framtiden*, en händelse som skulle kunna ses som ett fantasitema [fantasy theme]).

Hur kan då en kedja av fantasier tolkas? Dramat som utspelar sig är ofta en spegelbild av gruppens aktuella situation och deras relation till den externa omgivningen. Ett drama som utspelar sig på någon annan plats eller under någon annan tid kan ofta symbolisera en kollision eller en tvetydighet hos en viss roll, en konflikt om ledarskap eller ett problem kring gruppens uttalade mål. På samma sätt som en individs undertryckta problem kan gestalta sig i olika drömscenarion kan också en

3 De ursprungliga kategorierna samt en beskrivning av den metod som används av de forskare som individuellt genomförde analyserna presenteras i Robert F. Bales, *Interaction Process Analysis: a Method for the Study of Small Groups* (Cambridge, Mass: Addison-Wesley, 1950). Bytet av kategoribeteckning från ”frigör spänning” till ”dramatiserar” förändrade inte den grundläggande analysproceduren.

grupps problem manifesteras i en kedja av fantasier, en kedja som en retoriker kan analysera i syfte att nå gruppens dolda agenda.

Men sammankedjandet av händelser till en berättelse kan också utgöra ett specifikt uttryck inom en given social situation, styrd av den individuella psykodynamiken hos de medverkande. Ett dramatiskt tema kan relatera till undertryckta psykologiska problem hos några, eller alla, medlemmar i gruppen, något som på så sätt drar in dem i deltagandet.⁴

Dock var Bales främsta upptäckt för integrationen av kommunikationsteori och retorisk teori den process genom vilken en grupp som helt saknade en tidigare historia använde fantasikedjor för att utveckla en gemensam kultur. De nya grupperna tenderade att ignorera vissa av medlemmarnas utsagor som i analysen ändå karaktäriserats som ”dramatiserade” då dessa inte relaterade till vare sig gruppens problem här-och-nu eller till den individuella psykodynamiken hos deltagarna. De utsagor som fick gruppens medlemmar att känna empati och som fick medlemmarna att tillsammans improvisera kring samma tema, eller som fick medlemmarna att svara känslomässigt, representerade inte bara medlemmarnas gemensamma bekymmer utan hade också funktionen av att göra dessa gemensamheter uttalade.

När medlemmarna i gruppen svarade emotionellt på en dramatiserad situation ledde det också till ett åtagande gentemot den attityd som uttryckts, vilket tydligt visar att deltagande i en spontan grupps improviserade dramatisering är en betydande kraft i förändrandet av attityder. Dessa dramer innehåller också implicita motiv, motiv som blir till varje deltagares eget genom den sammankoppling som sker. Då vissa av fantasiernas karaktärer är goda människor, som utför lofvärda handlingar, identifierar gruppen kollektivt ett symboliskt förhållande mellan ett korrekt handlande och vissa karaktärsdrag som avgör huruvida en människa är en trovärdig källa för gruppens eget budskap. En jämförelse med mer direkta här-och-nu-metoder, som har till syfte att etablera normer i en grupp, förtydligar också dessa fantasikedjors funktion. Ett sätt att upptäcka en gemensam utgångspunkt hos en nyskapad grupp som tillsammans måste utföra ett arbete är att omedelbart konfrontera just denna fråga. En medlem kan exempelvis säga: ”Jag tror att vi alla vill göra ett bra arbete och vi borde därför tillsammans gå till biblioteket för att göra eftersökningar. Jag vet att jag är villig att göra detta.” Om de andra medlemmarna kommer med entusiastiska svar i stil med: ”Ja, det är en god idé”, ”Bra, låt oss sätta igång”, löser man problemet direkt. En fantasikedja kan också symboliskt avtäckta samma gemenskap:

”Förra terminen gick min rumskamrat den där kursen och han har aldrig arbetat så hårt i hela sitt liv.”

”Är det sant?”

”Ja, det var verkligen tufft. Han gjorde fältstudieresor till sjukhuslaboratorier och en massa annat.”

4 Bales, *Personality and Interpersonal Behavior*, 136-155.

”Ja, jag känner en tjej som gick kursen och hon sa precis samma sak. Hon sa att det var svårt att förstå hur hårt de faktiskt arbetade. Men hon sa också att hon verkligen fick ut något av det.”

Fantasikedjor används ofta av grupper som ett sätt att testa och legitimera olika typer av attityder och värderingar i syfte att göra dem gemensamma, och det är framförallt vanligt att religiösa och politiska attityder testas i fantasikedjorna. Om någon exempelvis dramatiserar en situation där en ledande politisk figur blir utskrädd och detta drama inte tas väl emot av resten av gruppen har drama specifika politiska attityd och värderingar inte legitimerats. Om gruppen istället skulle kedja vidare utifrån detta drama och improvisera fram andra lustiga situationer i vilka samma politiker figurerar kommer gruppen att ha skapat en gemensam karaktär till vilken de kan alludera under framtida möten för att framkalla leenden och skratt som känslomässig respons. (De har skapat ett internt skämt men de har också skapat en attityd mot en viss politisk position.) Bale beskriver det som att:

”Den interagerande gruppens kultur stimulerar en känsla hos var och en av deltagarna att de befinner sig i en ny verklighet – en verklighet fylld med hjältar, skurkar, helgon och fiender – ett drama, ett konstverk. En gruppens kultur består av en fantasi som etablerats under gruppens gemensamma historia och som samtidigt styr handlingen i nutiden. Under tillfällen då känslorna stimuleras, vilka inte bara inträffar i grupper utan också i enskilda individers respons till en artefakt, ’transporteras’ personen i fråga till en värld som på något sätt verkar mer verklig än vardagen. Personer som upplever detta kan känna sig exalterade, fascinerade, kanske till och med skräckslagna och hotade, alternativt kraftfullt drivna till handling. Hur som helst känner de sig åtminstone involverade. Personens känslor smälter samman med de känslor som kommunikationens symboler och bilder bär med sig och dessa nya känslor håller också i sig över tid. Personen är på ett psykologiskt plan indragen i en psykodramatisk fantasivärld i vilken andra medlemmar i gruppen också är involverade, och genom detta tillstånd är personen också knuten till de andra medlemmarna.”⁵

Det jag här påstår är att dessa tillfällen inte bara sker som en individs reaktion på exempelvis ett konstverk eller i små grupper som länkar samman en fantasikedja, utan också i större grupper som lyssnar till samma offentliga tal. Dramatiseringen som rycker med och kedjar samman små grupper fungerar på samma sätt i offentliga tal och massmedia. Dessa dramatiseringar blir, i och med detta, också spridda till större publikgrupper där de fungerar i syfte att upprätthålla medlemmarnas känsla av samhörighet, i syfte att få dem att handla (vilket lyfter fram frågan om motiv), samt i syftet att tillhandahålla en social verklighet fylld med hjältar, skurkar, känslor och attityder.

De sammansatta dramer som fångar större grupper av människor i en viss symbolisk verklighet kallar jag en ”retorisk vision” [rhetorical vision]. På samma sätt

5 Ibid. 152.

som länkandet av fantasikedjor i en mindre grupp skapar en unik gruppkultur skapar också en framgångsrik och övertygande offentlig kampanj fantasidramer som länkas samman hos publiken till retoriska visioner.

En retorisk vision skapas i de processer som sker då fantasiteman länkas samman i det fysiska mötet och interagerandet inom gruppen, i överförandet mellan talare och publik, hos en tv-tittare, hos radiolyssnare, och i alla möjliga offentliga eller intima kommunikationssituationer i ett samhälle. När väl en retorisk vision vuxit fram innehåller den *dramatis personae* och vissa för visionen typiska berättelsestrukturer som kan alluderas till i alla kommunikationskontexter och som skapar en respons och ett återupplevande av de känslomässiga minnen som uppkom vid den ursprungliga sammanlänkningen. Samma dramer kan sedan utvecklas i detalj när tillfället kräver att en känslomässig respons genereras.

Relationen mellan en retorisk vision och de specifika fantasiteman som finns i enskilda texter eller tal förklarar varför så mycket av den ”persuasiva” kommunikationen endast repeterar vad publiken redan vet.⁶ Balansteorier förklarar attityd- och handlingsförändringar med hjälp av begreppen dissonans eller obalans, men trots detta har många framgångsrika talare inte skapat dissonans utan har snarare givit en röst åt vad lyssnaren redan vet eller känner och som denne därmed accepterar.⁷ En uppmärksam person som lyssnade till Hitler noterade:

Man behöver sällan fråga sig med vilka konster som han [Hitler] kuvade massorna; han behövde inte kuva dem, han porträtterade och representerade dem. Hans tal representerar de drömmar som finns i själen hos denna massa; de är kaotiska, fulla med motsättningar, och, om deras ord tas bokstavligen, ofta vansinniga, precis som drömmar är, samtidigt som de ändå är fyllda med en djupare mening. [...] Talen börjar alltid med en djup pessimism och slutar i en överlycklig ton, ett triumferande och lyckligt slut; ofta är de inte förnuftiga, men de följer en långt mycket mäktigare logik hos det undermedvetna som inte någon vederläggning kan skada. Hitler har givit en röst åt den tysta terror som finns i den moderna massan, och till den icke namngivna rädslan har han givit ett namn. Detta gör honom till den största av dem som talar till massorna i massornas egen tidsålder.⁸

Den förklarande kraften som finns i en analys av fantasikedjor ligger i förmågan att beskriva skapandet, utvecklandet och försvinnandet av de dramer som fångar grupper och som förändrar deras beteende. En retorisk rörelse innehåller små fantasi-kedjor skapade i gruppen, offentliga fantasiupplevelser [public fantasy events] och

6 Se till exempel A. J. M. Sykes ”Myth in communication” *The Journal of Communication* 20 (Mars 1970), 17-31 och A. J. M. Sykes ”Myth and attitude change” *Human Relations* 18 (November 1965), 323-337.

7 Utläggningar om balansteorier finns i Theodore M. Newcomb, *The Acquaintance Process* (New York: Holt, Rinehart 1961) och Fritz Heider, *The Psychology of Interpersonal Relations* (New York: Wiley, 1958).

8 Kontrad Heiden, *Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power*, övers. Ralph Manheim (Boston: Houghton Mifflin, 1944), 106.

en retorisk vision i ett virrvarr av komplexa och ömsesidiga relationer. De olika delsystemen passar in i ett större kommunikationssystem som ser ut som följer: En liten grupp människor med liknande individuella psykologiska dynamiker möts för att diskutera en gemensam uppfattning av ett problem. En deltagare dramatiserar ett tema som fångar gruppen och skapar kedjor eftersom det slår an en gemensam psykodynamisk sträng, en del i en dold agenda eller deras gemensamma svårigheter i förhållandet till den naturliga miljön, det socio-politiska systemet eller den ekonomiska strukturen. Gruppen växer, upphetsad och involverad, fler dramer kedjar samman för att skapa en gemensam symbolisk verklighet fylld med hjältar och skurkar. Om gruppens fantasiteman innehåller motiv som innebär att de ska "bli offentliga" för att kunna värva fler medlemmar till sin åsikt börjar de ofta utforma konstfulla meddelanden till massmedia i form av offentliga tal och liknande. När de behöver utveckla ett meddelande för en specifik kontext finner de sig ofta i försök att återskapa det drama som gjorde dem själva exalterade under deras första diskussion, i syfte att anpassa detta drama till en specifik situation och en specifik publik.

Vissa av de dramer som figurerar i offentlig retorik fångar in publiken i ett tillstånd av vad Bales kallar: "en individuell respons till en artefakt där betraktaren 'transporteras' till en värld som på något sätt känns mer verklig än vardagen". De i publiken som genomgår denna förflyttning försöker sedan få utomståendes acceptans för dramat, framförallt i mindre grupper av bekanta, där vissa av dessa dramer, som hela tiden förändras och anpassas, återigen kedjar ut i fantasiteman; och på så sätt propageras en retorisk vision hela tiden till en större publik tills dess att en rörelse har skapas.⁹

De individer som medverkar i denna typ av retorisk överföring skapar subjektiva världar med gemensamma förväntningar och betydelser. Mot ett panorama av mer omfattande händelser och vad som ofta upplevs som oföränderliga krafter i samhället eller i naturen känner sig individen inte sällan hopplös och vilsen. En metod för individen att hantera detta är att skapa en individuell fantasi vilken ger en känsla av mening och innebörd och som hjälper till att skydda honom från kaoset i sociala eller naturliga katastrofer. Den retoriska visionen har många gemensamma funktioner med individens fantiserande, samtidigt som den också har mycket starkare kraft tack vare det stöd och den värme som skapas i en grupp av likasinnade.

I många fall hjälper en livskraftig retorisk vision till att ordna sinnesintrycken på ett trovärdigt sätt så att de som accepterat dramats handling eller dess förklaringsmodell, och som finner den tillfredsställande på ett personligt plan, inte störs av motsägande bevis från det sunda förnuftets upplevelser. Dock sker det i vissa situa-

9 En studie som söker efter en grups medvetna försök att skapa fantasikedjor med syfte att fånga icke-medlemmar finns i James W. C. Hesebro, John F. Cragand och Patricia McCullough "The small group techniques of the Radical-Revolutionary: A synthetic study of consciousness raising" *Speech Monographs*, under utgivning. Forskarna upptäckte att medlemmarna, i medvetandegörningens öppningsfaser, dramatiserade händelser och karakterer som var viktiga i den nationella retoriska visionen om homosexuellas frigörelse. Efter att dramatiseringen av denna nationella vision hade skapat ett gemensamt band mellan deltagarna fortsatte de att dramatisera personligt upplevda narrativer.

tioner att små grupper med starkt dedikerade medlemmar genererar och upprätthåller en retorisk vision så långt från det förnuftiga och från den vardagliga erfarenheten hos majoriteten av ett samhälle att visionens möjlighet till appellerande är starkt begränsat. Likheten mellan de mer bisarra retoriska visionerna och vissa patologiskt tillstånd hos individer fick en forskare, Richard Hofstadter, att referera till de tidigare som paranoida.¹⁰

Vilket svar kan då ges på frågan om relationen mellan den offentliga fantasin och ”verkligheten”, handlingen eller substansen? Forskare inom den generella semantiken argumenterar ofta för att ordet inte är det samma som tinget.¹¹ Forskare inom andra discipliner utvecklar dessa tankar med att därmed anta att då ordet inte är detsamma som tinget måste även all diskrepans mellan orden och tingen lösas genom att tillskriva tingen större vikt medan orden även i fortsättningen förkastas som missvisande och oviktiga.

Ett exempel på detta är den skola inom den historiska analysen som menar att trots att abolitionisterna ofta utifrån teologiska grunder motiverade att slaveriet var en synd, och att alla medlemmar därmed måste arbeta för dess utrotning i syfte att rädda sina egna själar, skulle den ”verkliga” anledningen till att abolitionisterna slogs för att frige slavarerna vara att dess medlemmar bestod av en social elit som uppfattade sig som fördriven och därmed fast i en statusmässig kris. De ord och det språk som abolitionisterna använde misstros och förkastas med motiveringen att de var oviktiga för situationens historiska verklighet.¹²

Sociologiska analyser utgår ofta från premissen att orden genereras från en social kontext snarare än att orden är *den sociala kontexten*. Duncan beklagar denna syn; ”Amerikanska sociologer tror helt enkelt inte på att sättet som vi kommunicerar bestämmer hur vi relaterar till varandra som sociala varelser. De flesta sociologerna ser verkligen på symboler som en slags fotografier av en verklighet som existerar ”bakom” symbolen ... Klasser *existerar* och *blir sedan* uttryckta, de skapas inte i uttrycket.”¹³

När en retoriker genomför en analys bör han eller hon utgå från antagandet att om det finns en diskrepans mellan ordet och tinget så ska den kulturella artefakt som i första hand ska undersökas vara orden och symbolerna, snarare än tingen, om syftet är att försöka förstå händelserna. Faktum är att orden, det vi kan kalla retoriken, på många sätt är den sociala verkligheten och försöken att särskilja en symbo-

10 Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and other Essays* (New York: Knopf, 1965).

11 Se Wendell Johnson, *People in Quandary: The Semantics of Personal Adjustment* (New York: Harper and Row, 1946) och S. I. Hayakawa, *Language in Thought and Action* (New York: Harcourt, Brace and World, 1964).

12 För en snabb genomgång av några representativa undersökningar av Abolitionisterna se ”Introduction” i Richard O. Corry, red., *The Abolitionists: Reformers or Fanatics?* (New York: Holt, Rinehart, 1965), 1-9. Se även David Donald, ”Abolition Leadership: A Displaced Social Elite”, *ibid.*, 42-48.

13 Hugh Dalziel Duncan, ”The Search for a Social Theory of Communication in American Sociology,” Frank E. X. Dance red., *Human Communication Theory: Original Essays*, (New York: Holt Rinehart 1967), 237.

lisk verklighet från en annan bör ses som en fallasi, en fallasi som dock är vida spridd inom historisk och sociologisk forskning men som retorikern kan göra mycket för att avslöja och motverka.¹⁴

Genom att undersöka den sociala verklighet som skapats i en viss retorisk vision, vilken retorikern konstruerat utifrån konkreta dramer som skapats inom en viss diskurs, kan forskaren ifråga granska de sociala relationer, de motiv och den påverkan som finns i den av medlemmarna skapade symboliska världen, som om dessa utgjorde verklighetens substans. Om retorikern kan belysa hur människor som deltar i en retorisk vision relaterar till andra människor, hur de placerar sig själva i sociala hierarkier, hur de agerar för att nå de mål som finns inbäddade i deras drömmar och hur de från första början blev intresserade av de dramaturgiska händelser och karaktärer som manifesteras i deras retorik, kommer retorikerns insikter att hjälpa till att skapa förståelse för en viss rörelse och dess anhängare.

Hur kan retorikern då gå till väga när han eller hon ska göra en analys av fantasiteman? Det finns inte utrymme att här beskriva tekniken i detalj, men jag kommer nu att presentera några mer generella frågor som en retoriker kan välja att undersöka. Retorikforskaren börjar med att samla bevis som är kopplat till kommunikationens manifesterade innehåll, något som görs genom att samla video- och ljudband, manuskript, deltagarförteckningar eller genom personliga observationer. Han upptäcker och beskriver det narrativ och det dramaturgiska material som har skapats av dem som deltagit i den retoriska visionen. När retorikern har samlat in en tillräcklig mängd dramaturgiska incidenter kan han leta efter mönster i karaktärsskapandet (återkommer samma personer i rollen som bovar?), i dramatiska situationer, händelser och handlingar (upprepas samma historier?), och i miljöer (var finns de heliga respektive profana platserna?). Forskaren måste sedan på ett kreativt sätt rekonstruera den retoriska visionen utifrån de fantasikedjor som upplevs som representativa, en rekonstruktion som sker på samma sätt som när en forskare avgränsar en viss dramatisk skola på basis av ett antal olika pjäser.

När retorikern så har ordnat den retoriska visionens manifesterade innehåll kan han ställa mer specifika frågor som relaterar till elementen i de olika berättelserna. Vilka är dramats karaktärer? Finns abstraktioner personifierade som karaktärer vilka ger en slutgiltig legitimering för dramat? Gud? Folket? De unga? (Vad försöker de unga egentligen säga oss?). Vilka är hjältarna och bovarna? Hur konkreta och detaljerade är karaktärsskildringarna? Vilka motiv tillskrivs karaktärerna? Hur är medlemmarna i den retoriska gemenskapen karaktäriserade? För vilka egenskaper hyllas de egna och för vilka egenskaper förkastas utomstående och fiender? Vilka värderingar har de berömvärda karaktärerna?

14 Långt ifrån alla samhällsvetare utgår från antagandet att retoriken skiljer sig från den sociala verkligheten. Hugh Dalziel Duncans arbeten illustrerar synen på symboliska former som en social verklighet. En grupp av sociologer som undersöker vad som ofta kallas kunskapens sociologi har också utgått ifrån antagandet att den sociala verkligheten är symbolisk. Se till exempel Peter L. Berger och Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (1966: Rpt Garden City, N.Y.: Doubleday Anchor Books, 1967). Se även Wallace J. Thies "Public Address and the Sociology of Knowledge," *Journal of the Wisconsin Speech Communication Association* 1 (1971), 28-41.

Var utspelas dramat? I vildmarken? På landsbygden? I städernas ghetton? Ges miljön övernaturliga förmågor?

Hur ser det typiska scenariot ut? Vilka handlingar utförs av den karaktär som ger gruppen sin legitimitet? Vilka handlingar utförs av de neutrala? Vilka handlingar utförs av fienderna? Vilka handlingar är sanktionerade och hyllade; vilka censureras? Vilka livsstilar exemplifieras som berömvärda?

Vilket budskap finns inneboende i dramat? Vilken plats i världsalltet får en medlem? Hur passar rörelsen in en större historisk situation? Vilka sätt att skapa känslor dominerar dramerna? Dominerar hat? Medlidande? Kärlek? Indignation? Resignation? Vilka motiv finns inbäddade i visionen? Kommer de som är engagerade att arbeta på laglig eller olaglig väg? Kommer de att arbeta med våld? Kommer medlemmarna att avsäga sig detta liv för att förbereda sig för livet efter döden?

Hur attraherar fantasitemat de ännu inte trogna? Hur genereras känslan av sammanhållning och en gemenskap mellan medlemmarna?

Hur konstfullt är utvecklandet av fantasitemat? Hur välgjorda är karaktärs- skildringarna? Används ett konstfullt språk? Hur detaljrikt är den övergripande visionen? Hur kapabelt är dramat att skapa och erbjuda tolkningar av känslor?

En retoriker behöver givetvis inte ställa alla dessa frågor i varje analys, men för vissa djuplodande analyser av ett specifikt budskap är det bra om forskaren i fråga ställer flera frågor och söker efter fler detaljer. Följande korta analys av en retorisk vision som spelat en stor roll i Amerikas historia illustrerar hur forskaren kan arbeta.

Ett belysande exempel gällande det sätt på vilket fantasiteman hjälper en publik att fly vardagen och skapa mening är den retoriska vision som finns inbäddad i puritanska prästers predikningar inför små församlingar, samlade i kalla, grova och odecorerade samlingslokaler i vildmarken under de tidiga åren i Massachusettsbuktens koloni. Den dagliga rutinen för dessa människor var ett riktigt slavgöra. Livets nödvändigheter var nästan helt frånvarande; musik, konst, inredning i hemmen och kläder saknades helt. Det är en grym historia som berättas om emigrationen och det dagliga arbetet, men puritanerna i kolonin New England levde i ett komplext fantasiliv om kommande storhet och lycka. De deltog alla i en retorisk vision som såg migrationen till den nya världen som den heliga utvandringen av Guds utvalda folk. Det bibliska drama som underbyggde denna vision var det judiska folkets vandring från Egypten till Kanaans land. Den predikan som John Cotton höll när Wintrops expedition skulle ta sig till Massachusetts byggde på texten, ”Dessutom kommer jag utse en plats för Israell [sic], mitt folk, och jag kommer att sätta dem i jorden, så att de må dväljas på denna deras egen plats, och aldrig flytta igen.”¹⁵

Puritanernas retoriska vision framställde dem som erövrare av nya territorier i Guds namn, som befriare av de inföddas själar och, främst av allt, som upprättare av ett föregångssamhälle i vildmarken, ett nytt Israel, modellerat efter den rätta tolkningen av skriften. Syftet med detta var också att visa vägen för en reformation

15 John Cotton, ”God’s promise to his plantations,” *Old South Leaflets* vol.3, nr: 53.

som ännu inte skett varken i det gamla England eller någon annanstans i Europa.

En sådan vision gav varje social och politisk handling en känsla av betydelse och vikt. Vart intrång från naturen eller från något annat samhälle i puritanernas inre verklighet ökade också på denna känsla av betydelse. Svåra tider så som torka eller attacker från indianer visade att Gud var besviken och fungerade som motivation till att få puritanerna att arbeta hårdare i syfte att förnöja och behaga Gud.

Puritanernas vision gav också mening till varje individ i rörelsen. Det scenario som målades upp placerade varje medlem i publiken i rollen som protagonist. Cotton Mather skrev till präststuderande att, ”*vinmandet* av en Sjal till GUD genom ditt Prästämbete kommer vara mer värt för dig än något annat du kan *vinna* i denna värld; mer värt än all rikedom i denna Värld.”¹⁶

I skapandet av fantasiteman vid specifika predikningar brukade prästen använda all sin förmåga att yrka, kräva och måla med språket i syfte att genomsöka varje enskild medlems gömställen och föra dem ut till scenens mitt. Väl där skulle församlingens medlemmar agera i berättelser om frälsning och fördömelser. Medan lyssnaren vrider och vänder på dramat fortsatte den skickliga prästen att få publiken att minnas sina personliga spirituella berättelser där oddsen för att lyckas var enorma, frukterna av arbetet var otroligt söta, och det som väntade om man misslyckades var både skrämmande och fasansfullt. Thomas Hooker, en av den första generationens präster, gör ett utmärkt arbete när han presenterar puritanernas retoriska vision i följande fantasitema:

”Tänk att du skådade Herren Jesus komma genom molnen, och att du hörde den sista trumpeteten spela, *Stig upp ni döda, och inställ er för dom*: Tänk att du såg hela Världens Domar [sic] sittandes på tronen, tusentals änglar framför sig, och tio tusen som styr åt honom, fåren på hans högra sida och getterna på hans vänstra: Tänk att du hörde de fasansfulla orden, ett sista domslut från Livets Herre (vars ord skapade Himlen och Jorden, och som kommer att skaka dem båda) *Vik hädan från mig du som är fördömd*; Hur skulle ditt hjärta skaka och brista och dö inombords bara inför tanken på detta, vore du verkligen övertygad att detta var din lott? Vet att genom ditt dagliga syndande gör du ditt främsta för domen över din själ. Det är ditt liv, ditt arbete, ditt hjärtas önskan, och dina dagliga förehavanden med att avlägsna dig från Fredens och nådens Gud som därmed välter den eviga förstörelsens gravsten över din själ.¹⁷

För medlemmarna i den gemenskap som utvecklade den puritanska retoriska visionen i dessa samlingslokaler var händelserna viktiga långt utanför deras råa levnadsförhållanden. I både enskilda böner och i den offentliga dyrkan deltog de i en

16 Cotton Mather, *Manuctou ad Ministerium: Directions for a Candidate of the Ministry* (1726) (Nytryck: New York: Published for the facsimile text society by Columbia university press, 1938), 114.

17 Perry Miller och Thomas H. Johnson, red., *The Puritans*, I, (1938: rpt. New York: Harper Torchbooks, 1963), 298.

social verklighet som fick resonans genom ett välskrivet drama fyllt med rika symboler.

En publik som ser dessa berättelser utifrån kan uppleva en avsaknad av spänning och få uppfattningen att dramat brister i konstfullhet då den grundar sig på *deus ex machina*. Människan var helt beroende av Gud för att bli utvald till salighet. Intrigen har mönster som liknar de klassiska grekiska dramerna. När vi läser predikningarna idag upplever vi handlingarna som relativt statiska där protagonisten är en hjälplös insekt som skruvar på sig i händerna på den allsmåttige Gudomen. Men för lyssnaren som utifrån detta utvecklade en fantasi och som på ett uppfinningsrikt sätt satte sig själv i den centrala rollen blir spänningen nästan outhärdlig. Var timme kan erbjuda den eviga frälsningen eller den eviga döden. I sin välkända väckelsepredikan sade Jonathan Edwards, ”Och det skulle inte vara underligt om vissa personer, som sitter här nu, i några av bänkarna i detta församlingshem, i sundhet, tyst och säkert, skulle kunna vara där [i helvetet] innan gryningen.”¹⁸

Frukten var den dominerande känslan i puritanernas vision. Fokus ligger på livet efter detta, ett val mellan ett liv i extas eller ett liv i terror långt bortom även prästernas möjlighet att föreställa sig. Retoriken innehåller också kraftfulla och pragmatiskt motiverande inslag. Upptagenheten vid tid och rädslan för att dö innan Gud har kallat sin utvalda skara drev visionens medlemmar att så fort som möjligt göra så mycket som möjligt för att han eller hon skulle vara förberedd för att bli helgonförklarad. Var minut som slarvats bort kunde bli avgörande när tiden var kommen.

En grundläggande kedja av handlingar som låg till grund för många av puritanernas tankar och deras obehagliga strävanden mot att utföra goda handlingar och göra gott i den materiella världen var tron att alla prövningar var Guds sätt att straffa de troende för de synderna som utförts av både individer och samfundet och att den troende, genom detta straffande, skulle få förståelse för sin skuld. Denna förståelse skulle sedan leda till en pånyttfödelse där straffet fungerat som vägen till frälsning. Genom ett nitiskt strävande i denna nya riktning blev deras synder synliga genom Guds straff. Så länge som puritanerna blev renade genom upplevelsen av Guds åsyn skulle den nya kolonin växa och blomstra. När puritanerna sedan återigen började förlora Guds nåd kunde de också förvänta sig än större motgångar. Därför kunde de till viss mån, då ingenting i deras värld hände av en slump, se lyckade världsliga affärer som ett bevis på deras egen förmåga att förnöja Gud. (Utan dessa dramatiska kedjor skulle man kunna tänka sig att en vision som lyfter fram livet efter döden skulle resultera i kontemplativ passivitet under detta liv.)

De fantasiteman som gjorde att puritanerna tog var motgång eller svårighet som ett tecken från Gud, och lät detta fungera som motivation i strävan att bli bättre människor, innehöll även tydliga uppmaningar till handling och förändring.¹⁹ Kon-

18 Wayland Maxfield Parrish och Marie Hochmuth, red., *American Speeches* (New York Longmans, Green, 1952), 88.

19 Cotton Mathers råd till de som stammade är typiska för puritanernas vision, som såg varje lidande som en möjlighet att stiga i Guds ögon. Stammaren skulle ”finna det goda ur det onda...och se på alla gudsfuktiga förbättringar som underdåniga straff utfärdade mot

templation, inaktivitet, ogenomförbarhet och apati var ovälkomna i scenariots kontext. Att arbeta, sträva, handla på ett hårdhudat sätt, och att vara involverad var alla positiva värden. Dramat inleddes med en självförnedrande rit som fyllde deltagarna med en stark känsla av skuld, något som sedan omvandlades till en handlingsplan som var den av Gud utritade vägen till frälsning. Genom att arbeta hårt och göra rätt för sig skulle medlemmarna ges möjligheten att befria sig från sina skuld känslor samtidigt som framgång blev det slutliga beviset för de inte längre behövde ha ett tungt samvete. Retoriken använde misslyckanden som bevis på att de troende inte försökt tillräckligt eller inte blivit tillräckligt goda och att de därmed måste arbeta hårdare och vara ännu frommare.

Två gemensamma fantasiteman uttrycks i puritanernas retoriska vision. Den första var pilgrimen som kämpar sig genom en långsam, smärtsam och helig väg, fylld med problem och frestelser. Den andra handlade om den kristna soldaten som utkämpade Guds krig och slog ned alla motståndare med målet att etablera den enda sanna kyrkan. Den första berättelsen lyfter fram förödmjukelse, uppoffring, och engagemanget hos puritanerna för de ting som finns i nästa värld; den andra lyfter fram deras stridbarhet. De som deltog i den retoriska visionen uppvisade ett kraftigt och, om det behövdes, ett rent av våldsamt humör. När de inte kunde omvända indianerna försökte de slå ner dem med vapen, de slogs också om den sanna tron med sina egna landsmän från England.

Motivationen som var inbäddad i puritanernas retoriska vision krävde därmed stora uppoffringar och offentlig aktivitet. Morison upptäckte, när han skrev Harvard's historia, att Emmanuel College i Cambridge var puritanernas starkaste fäste och att detta college formade många av deras tidigare ledare som sedan kom att emigrera till Massachusetts. Emmanuel College var också hem åt en av Cambridges aktiva grupper med neo-platonister. Morison ångrar att "den toleranta och generösa filosofi som var utmärkande för dessa män ... inte kunde ha satt tonen på Harvard College." Men även om han ångrar det uppmärksammar han att "Harvard måste ha varit puritanskt, annars hade det inte existerat. En neo-platonist kunde inte vara en handlingens man, en nybyggare, en emigrant, i någon större utsträckning än exempelvis en hindu. Guds rike fanns inom honom, inte i Massachusettsbukten."²⁰

Givetvis skulle det krävas en hel monografi av fantasitemaanalys för att göra puritanernas retoriska vision rätta. Trots detta pekar denna skiss på några viktiga insikter för vad en fantasitemaanalys kan ge. Om vi ser på puritanerna som en organism som erövrar vildmarken bit för bit i syfte att hålla sig vid liv, för att skapa en materiell rikedom, för att nå status eller för att nå självförverkligande, tycker vi ändå att företaget är förhållandevis elakt och trivialt. Om vi istället undersöker de interna fantasierna i samfundet så som de avslöjas i prästernas predikningar upptäcker vi dramats karaktärer, deras känslomässiga värderingar, deras handlingar och deras

dig av den allsmäktiga GUD" citerad i Ernest G. Bormann, "Ephphatha, or, Some advice to stammerers" *Journal for speech and hearing research* 12 (September 1969), 457.

20 Samuel Eltio Morison, *The Founding of Harvard College* (Cambridge: Harvard university press, 1935), 99-100.

relation till en allvetande övernaturlig kraft. Vi når då en ny förståelse för detta vildmarkens erövrande vilket också ger oss möjligheten att i större grad förstå puritannernas upplevelse.

Självklart inverkar också naturen på våra fantasier. Faktabaserade beskrivningar av våra i förnuftet grundade upplevelse av världen är också en del av det manifesterade innehållet i en retorisk artefakt. En fullständig retorik består av både diskursivt material och fantasiteman. Cassirer ger retorikern en ingång till relationen mellan diskursivt material och fantasiteman när han skriver ”... myter, konst, språk och vetenskap framträder som symboler; inte i betydelsen av blott figurer som refererar till en given verklighet genom suggestion och allegoriska renderingar, utan genom krafter där var och en av dem producerar och innehåller en egen världsbild.”²¹ Langer menar att Cassirer var hjälpt, ”av en plötslig insikt: insikten att *språket*, människans viktigaste instrument för resonandet också reflekterar hans mytskapande tendenser i större utsträckning än hans rationaliserande tendenser. Språket, tankens symboliska form, uppvisar två åtskiljda tankesätt. Dock är tanken både kraftfull och kreativ i båda dessa funktioner. Tanken uttrycker sig själv i olika former, *ett av dem är diskursiv logik, den andra kreativt föreställande*.”²²

När autentiska beskrivelser av olika händelser är tydliga och fungerande i större samhällen måste också konkurrerande visioner acceptera dem. Om två lag möts och lag A slår lag B med 5-4 kommer de två lagen att i efterhand skapa olika fantasier om mötet. Lag A kan delta i ett drama om att rättvisa har skipats och att det bästa laget i slutändan vann på grund av att de spelade bättre. Lag B kan skapa en fantasi om att de faktiskt inte förlorade utan att matchens resultat berodde på en olämplig domare eller fusk från motståndarlaget. Dock är resultaten av matchen, så som det presenteras i statistiken, fortfarande 5-4, något som både accepteras och inkorporeras i respektive lags fantasier.

När en händelse är så kaotisk och godtycklig att samhället inte har en tydlig idé om vad som är sant ges människor utrymme att själva, utan hämningar, skapa fantasier som tillhandahåller förnuftiga förklaringar inom ramen för deras personliga retoriska vision. Vid sådana tillfällen blir fantasiteman det mest centrala förklaringsystemet för det som hänt. Rykten är tydliga exempel på denna princip.²³

Den vedertagna uppfattningen hos kommunikationsteoretiker att ”mening finns i människor, inte i kommunikationen” är allt för enkel för den retoriker som önskar studera retoriska visioner i en rörelse, en organisation, eller ett samhälle.²⁴ På ett centralt sätt *finns* meningen ändå i kommunikationen. När gruppens medlemmar

21 Ernst Cassirer, *Language and Myth*, övers. Susanne K. Langer (New York: Harper 1946), 8.

22 Cassirer, *ibid.* viii-ix.

23 Se till exempel Tamotsu Shibutani, *Improvised News: A Sociological Study of Rumor* (Indianapolis: Bobs- Merrill, 1966).

24 Ett seminarium om organisationskommunikation vid University of Minnesota, lett av professor David Smith 1972, analyserade organisatoriska myter (retoriska visioner) i hela eller delar av fyra organisationer i Metropolitan Twin Cities. I studien undersöktes en religiös organisation, en del av ett större datorföretag och en läkarstation inom University of Minnesotas sjukhus. Forskarna använde intervjuer för att finna narrativer om organisationerna vilka sedan utsattes för fantasitemaanalyser.

under ett möte med nya budskap och betydelser skapar en fantasi, en fantasi som kanske aldrig funnits förut, hur ska vi då kunna undersöka denna innovation om inte meningen finns i kommunikationen? Det nya budskapet finns inbäddat i berättelserna som skapas under mötet. Medlemmarna har accepterat dem genom att dela med sig i det gemensamma skapandet. (Man kan nästan säga att budskapet i *Hamlet* finns inom de människor som kan pjäsen snarare än i produktionen eller i manuskripten. Problemet med denna åsikt är självklart att väldigt få förstod detta budskap innan den första produktionen av *Hamlet*. För om inte den innebörd eller mening som *Hamlet* relaterar till på något sätt skapas i den kommunikativa relation som är dess framförande skulle detta nya budskap aldrig kunna skapas.)

De känslor som associeras med budskapet i visionen finns, även dem, delvis i kommunikationen och delvis i de människor som deltar i fantasikedjan. Den retoriska visionen fungerar känslot framkallande för medlemmarna, och på grund av detta är det möjligt att se att en fantasitemaanalys också har funktionen av en kritisk analys av känslomässiga appeller. Psykologiska studier av känslor visar att förändringar i blodets sammansättning, förändrad hjärtfrekvens, utsöndring av endokriner, handsvett och så vidare varierar väldigt lite mellan olika typer av känsloupplevelser.²⁵ Om en persons psykologiska tillstånd tolkas som hat, rädsla, ilska, glädje eller förälskelse beror delvis på vilket drama som styr upplevelsen av situationen.

Avslutningsvis är det viktigt att framhålla att också motivet till handling finns inbäddat i kommunikationen. Den retoriska vision som skapats i en grupp människor innehåller det som driver dem till handling. Människor som genererar, legitimerar och deltar i en offentlig fantasi blir, som Bale uttrycker det, ”med kraft drivna till handling” av denna process. Motiven existerar inte i förväg för att sedan uttryckas i kommunikationen utan skapas snarare i själva uttrycket och blir därmed inbäddade i fantasitemats dramer som både genererar och sedan uppehåller dem. Motiven är därmed tillgängliga för direkt tolkning av kommunikationsforskare som gör en retorisk analys.²⁶

När en deltagare väljer att kliva in i en av dramats roller kommer också, med rol-

25 För en representativ studie av känslor av en psykolog se Norman L. Munn, *Psychology: The Fundamentals of Human Adjustment*, 5:e uppl., (Boston: Houghton Mifflin, 1966), 189-221.

26 Mitt påpekande är inte samma som Kenneth Burkes koncept så som de tolkats av Richard E. Crable och John J. Makay, ”Kenneth Burke’s concept of motives in rhetorical theory,” *Today’s Speech* 20 (Vintern 1972), 11-18. Crable och Makay presenterar en undersökning av en rad kommentarer på Burkes syn på motiv inom retorisk teori, och de ger även en egen tolkning av detta. Något som ligger mycket närmare min egen syn utvecklades av Karly Kohrs Campbell, ”The ontological foundations of rhetorical theory,” *Philosophy and Rhetoric* 3, (Våren 1970) 97-108. Där skriver hon bland annat om retorikteoretiker som ”framhåller att mänskliga motiv är åtskilda från motiven hos andra varelser då språkets natur och struktur i sig själv är motivbärande krafter och då interaktionen mellan människan och hans språk på ett grundläggande sätt transformerar hans fysiska, biologiska och djuriska behov, drifter och önsknigar... Dessutom, interaktionen mellan människan och språket ses som en process som förstör alla enbart ”djuriska” eller ”biologiska” motiv.”, *ibid.* 104.

len, vissa begränsande krafter (de dramatiska händelser som finns i den kommande berättelsen) som får honom att göra och säga vissa saker. När en person tillägnar sig en retorisk vision får han eller hon en rad begränsande krafter som finns närvarande i de berättelser som ligger till grund för visionen, berättelser som får honom eller henne att väja en viss livsstil och utföra vissa handlingar. Den pånyttfödde kristne döps och väljer en livsstil och ett beteende som formats efter de hjältar som finns i visionens berättelser. De fromma puritanerna i Massachusetts drevs av Hans vision. På samma sätt lät de som blev medlemmar i 1960-talets motkulturer sitt hår och skägg växa, bytte klädstil, arbetssätt och så vidare. Samtidigt kan en person medverka i en mängd mindre visioner som svarar till områden som exempelvis utrikespolitik, skattefrågor, mänskliga rättigheter och kvinnorrättsfrågor.

En utbredd förklaringsmodell för mänsklig motivation innehåller ett fast schema av motiv som ska innefatta majoriteten av alla människor. När någon använder ett av dessa känsloscheman som en checklista för att förbereda ett övertygande tal eller text, alternativt för att göra en analys, blir flertalet problem tydliga. Medan schemat är statiskt är inte mänskligt beteende det, vilket leder till ett ensidigt sätt att tolka aktörens förhållande till motivet. Ett exempel på detta är då en person väljer martyrdöden, en situation där det inte längre är möjligt att utifrån det mest grundläggande mänskliga motivet, självbevarelsedriften, föreskriva denna handling. Den enda möjlighet som då ges forskaren är att välja mellan andra motiv i schemat för att därefter försöka argumentera för att något av dessa har blivit mer tilltalande för martyren än självbevarelsedriften.

När en retoriker istället inleder med utgångspunkten att varje retorisk vision innehåller viktiga delar som får dess medlemmar motiverade, då kan han också förutse medlemmarnas handlande. Om kritikern upptäcker att en person som står inför valet att bli martyr deltar i en retorisk vision som innehåller en fantasi där personen är övertygad att denne når den eviga frälsningen genom att dö för Guds ändamål, kan forskaren själv förutse handlingen.

Vetskapen att dessa motiv är dolda i varje individ gör också att de är svåra att studera, och samma oåtkomlighet gör det möjligt för personer som är i konflikt att tillskriva varandra motiv. Det är till och med så att många som försöker skapa en fantasiedja använder tekniken att i en fantasi tillskriva andra motiv. En talare kan karaktärisera en hjälte genom att ge honom ett berömvärd motiv, eller skapa en negativ bild genom att föreslå motbjudande motiv. Nästan varje stor evangelist i amerikansk historia har kommit att bli en central karaktär i många retoriska visioner, vilka antingen beskriver honom som en skurk som bara vill ha pengar, makt och ryktbarhet, eller som en uppoffrande hjälte som försöker göra gott för mänskligheten och utföra Guds vilja. De människor som under 1960-talet deltog i en retorisk vision som målade upp vapenvägraren som en hjälte ansåg att han motiverades av höga moraliska värderingar som syftade till att göra gott för mänskligheten och de vars fantasi beskrev honom som en omoralisk person tillskrev honom ofta motiv som feighet och rädsla för sitt eget skinn.

För forskare på alla nivåer är det viktigt att se motiven som inbäddade i den retoriska visionen snarare än dolda i varje människa då detta gör det möjligt att under-

söka forskarens resultat genom att gå direkt till retoriken snarare än att basera sina slutsatser på psykologiska enheter onåbara för analys.

Fantasitemaanalys av retoriska visioner ger, om inte bättre, så åtminstone lika goda förutsägelser som ett fixerat motivschema, men, kanske än viktigare, så fort vi deltar i en retorisk vision i ett samhälle eller en rörelse, även om vi försöker hålla en estetisk distans, har vi kommit väldigt nära ett sätt att leva som vi annars skulle ha väldigt svårt att greppa. Vi har utökat vår medvetenhet och vi har blivit än mer mänskliga. Därför borde upptäckandet och förståelsen av retoriska visioner vara ett möjligt sätt att utföra analyser.